

TEOLOŠKI GOVOR O STVARANJU U STAROM ZAVJETU

Uvod

Stari zavjet ne sadrži jedinstven i cjelovit govor o stvaranju te nema sustavne teologije stvaranja. Stoga, da bismo donekle dospjeli do sustavne slike o stvaranju onako kako su je prikazali hagiografi u Starom zavjetu, treba iščitati sve tekstove koji se bave tom tematikom. Budući da ovaj rad nije egzegetskog tipa, nećemo ulaziti u egzegetsku raščlambu pojedinih starozavjetnih tekstova, već ćemo je pretpostaviti te će se govor bazirati uglavnom na teologiju stvaranja.

1. Stvaranje kao borba

Gotovo je sigurno kako je najstariji govor o stvaranju u Starom zavjetu sadržavao slike borbe između Jahve i predstavnika kaosa. Danas u tekstu Starog zavjeta nailazimo više na obrise tog govora, nego na činjenice. Ipak, ne bi se trebalo prelaziti preko toga kao da ga nema. Ovakav govor o stvaranju kao borbi samo je jedan od dokaza razvoja starozavjetne vjere i predodžbe o Jahvi. Napredujući u vjeri, izraelski je narod pomalo istisnuo ove mitske prikaze stvaranja u korist teološki razvijenijima da bi ih na koncu mi danas pronašli samo u pjesničkim aluzijama. Takve slike nalazimo u Ps 74, 13-15: „Ti svojom silom rasječe more, smrska glave nakazama u vodi. Ti si Levijatana glave zdrobio, dao ga za hranu nemanima morskim”; Ps 89, 10-11: „Ti zapovijedaš bučnome moru, obuzdavaš silu valova njegovih; ti sasiječe Rahaba i zgazi, snažnom mišicom rasu dušmane svoje”; Iz 27, 1: „U onaj dan kaznit će Jahve mačem ljutim, velikim i jakim, Levijatana, zmiju hitru, Levijatana, zmiju vijugavu, i ubit će zmaja morskoga”; Iz 51, 9: „Probudi se! Probudi se! Opaši se snagom, mišice Jahvina! Probudi se, kao u dane davne, za drevnih naraštaja. Nisi li ti rasjekla Rahaba i probola Zmaja? ”; Job 9, 13: „ Bog silni srdžbu svoju ne opoziva: pred njim poniču saveznici Rahaba”; Job 26, 12: „Svojom je snagom on ukrotio more i neman Rahaba smrvio mudročću”.

„Stari se zavjet ne zanima za stvaranje zato da udovolji ljudskoj radoznalosti rješavajući pitanje postanka. On u stvaranju vidi prije svega polazište Božjih nauma i povijesti spasenja, prvo od velikih Božjih djela koja se potom nižu u povijesti Izraela. Stvaralačka moć i gospodstvo nad poviješću jesu korelati: upravo zato što je stvoritelj i gospodar svijeta, Jahve može izabrati Nabukodonozora (Jr 27, 4-7) ili Kira (Iz 45, 12) da izvrše njegove namisli. Događaji se uvijek zbivaju u zavisnosti od njega, on ih doslovno stvara. To ponaosob vrijedi za one glavne događaje koji su odlučili pravac Izraelove sudbine: izabranje Božjeg naroda kojeg je Bog stvorio i oblikovao (Iz 43, 1-7), izbavljenje u vrijeme Izlaska (Iz 43, 16-19). Psalmisti upravo zato u svojim razmišljanjima nad poviješću povezuju te događaje s čudesima stvaranja da bi nabacili potpunu sliku Božjih čudesa (Ps 133, 5-12; 136, 4-26). Ugrađen u takav okvir, stvarateljski čin posvema izmiče mitskim poimanjima koja su ga na starom Istoku iskričljavala. Stoga, da bi ga pjesnički prikazali, sveti pisci smiju slobodno preuzeti slike iz starih mitova. One su izgubile svoj žalac. Stvoritelj postaje junakom divovske borbe protiv Zvijeri koje znače oličenje kaosa, protiv Rahaba i Levijatana. Ta su čudovišta bila raskoljena (Ps 89, 11), probodena (Iz 51, 9; Job 26, 13), smrskana (Ps 74, 13). Ona nisu dokraja uništena, ali su uspavana (Job 3, 8), okovana (Job 7, 12; 9, 13), zatočena u moru (Ps 104, 26). Stvaranje je za Boga bila njegova prva pobjeda. Kroz povijest niz se bitaka nastavlja; one se mogu prikazati istim slikama.”¹

2. Stvaranje i savez

Savez (berit) je središnja kategorija Starog zavjeta, koja u Novom zavjetu postiže svoj vrhunac u osobi Isusa iz Nazareta, Krista. Sklapanje saveza jedna je od osnovnih međuljudskih ustanova izraelskog naroda te bi to sklapanje završavalo tako da bi stranke koje sudjeluju u sklapanju saveza rasjekle životinju na dvije

¹ X. Leon-Dufour, *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1980., stupac 1282. (U daljnjem tekstu RBT). Iako se ovdje zastupa stajalište kako je ovaj prikaz borbe između Jahve i Levijatana, te ostalih morskih nemani samo slikovni prikaz, mi ipak mislimo kako su ovi iskazi u davna vremena sačinjavali bitni dio njihove kozmologije i pogleda na nastanak svijeta. Ovo se, naravno, ne kosi sa kasnijom vjerom u Jahvu kao suverenog stvoritelja i gospodara svemira i života, već nam naprotiv pokazuje jednu evolucionističku vjeru Izraela.

polovice („sjeći savez”) te bi prošle između njih sa sviješću da će im se to dogoditi ukoliko prekrše sklopljeni savez.

U Starom zavjetu sve se društvene transakcije potvrđuju savezom. On nije nužno uvijek bilateralan jer jači može slabijem nametnuti savez ili ga prisiliti da sklopi s njime ugovor. Savezom se uređuje svađa o izvoru (Post 21, 32; 26, 38) i razmirica među Jakovom i Labanom (31, 44); savezom se utvrđuje povezanost Abrahama i njegovih susjeda (14, 13) te odnosi između Gibeona i Izraela (Jš 9, 15); savezom dolazi do sporazuma između Abnera i Davida i taj savez okončava građanski rat i osigurava vjernost Izraela Davidu (2 Sam 3, 12-19).²

Suvremena egzegeza uočila je strukturu saveza u prvim poglavljima Postanka. Riječ je, dakle, o teološkoj projekciji saveza između Jahve i Izraela na stvaranje kozmosa i svijeta. Savez u Post 2 i 3 naglo je prekinut neposluhom čovjeka Jahvi dok u Post 1,1-2,4a nalazimo kako Jahve završava stvaranje u šest dana te se sedmi dan (subota) odmara. Subota je, kako je poznato, znak saveza između Jahve i Izraela.

G. von Rad i teolozi na njegovoj liniji polaze od saveza i misle kako je ideja stvaranja postupno izranjala upravo polazeći od iskustva Jahvinog spasenjskog djelovanja. Izraelci su iskusili Jahvu kao onoga koji je djelotvoran u povijesti. Razmišljajući nad tim veličanstvenim Jahvinim djelima, Izraelci zaključuju kako je taj moćni Jahve onaj koji je stvorio ovaj svijet.

Rad polazi od Pnz 26, 5-9: „Ti onda nastavi i reci pred Jahvom, Bogom svojim: Moj je otac bio aramejski lutalac koji je sa malo čeljadi sišao u Egipat da se skloni. Ali je ondje postao velikim, brojnim i moćnim narodom. Egipćani su s nama postupali loše; tlačili su nas i nametnuli nam teško ropstvo. Vapili smo Jahvi, Bogu otaca svojih. Jahve je čuo vapaj naš; vidje naš jad, našu nevolju i našu muku. Iz Egipta nas izvede Jahve moćnom rukom i ispruženom mišicom, velikom strahotom, znakovima i čudesima. I dovede nas na ovo mjesto i dade nam ovu zemlju, zemlju kojom teče med i mlijeko”. Činjenicu da se u ovom tekstu ne spominje stvaranje, Rad tumači tako da se vjera u stvaranje pojavila tek kasnije.

² Usp. A. Rebić, *Središnje teme Staroga zavjeta, Biblijskoteološki pregled starozavjetne poruke*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1996., str. 117.

Flick i Alszeghy pišu kako objava napreduje već prema zahtjevima i raspoloženju onih koji je primaju. Kada nastane takva situacija da je potrebno produbljenje u spoznaji Boga da bi se ostalo vjernim savezu i kada kulturni razvoj koji se ostvaruje ponajviše u susretu s drugim civilizacijama, čini narod sposobnim za takvo produbljenje, prvotno se spoznaje produbljenje pod utjecajem Duha Svetoga i otkrivaju nove vidike odnosa između čovjeka i Boga.³

Kad je Izrael osvojivši obećanu zemlju započeo zemljoradnički način života, bilo je nužno priznati Boga gospodarem biljnog svijeta, vremenskih prilika i godišnjih doba, dapače čitave prirode. Za označavanje Jahve uzimala se shema prostora (Bog neba i zemlje), shema vremena (Bog koji je postojao prije svih stvari), a osobito shema uzročnosti (Bog stvoritelj svih stvari). U Pnz i liturgijskim himnima iz tog razdoblja često se rabe takva shvaćanja (vidi Pnz 10, 14; Ps 89, 9-13; Ps 95, 4-5 i dr.). U sukobu s velikim mezopotamskim silama dolazi do napredovanja refleksija o odnosu Boga i svijeta kako bi se pokazala superiornost Jahve nad asirsko-babilonskim kozmološkim božanstvima (vidi 2 Kr 19; Iz 40-55).⁴

Treba spomenuti i onu grupu bibličara koji slijedeći C. Westermanna i W. H. Schmidta naglašavaju kako pojam stvaranja nije tek postupno izranjao u Izraelu. Nepojavljivanje izričito teološki oblikovanog pojma stvaranja u najstarijim vjeroispovijednim formulama uvjetovano je činjenicom što je stvaranje bilo nešto samorazumljivo i općepoznato te ga nije trebalo posebno isticati. Iako stvaranje u najstarijim tekstovima nije bilo isticano, ono je bila pretpostavka mišljenja. Stoga se čini kako se savez uvrštava u okvir određen stvaranjem koje je prvi Jahvin spasenjski čin.⁵

Jahve je gospodar čitave prirode te ga se zato ne može upredmetiti. Cijeli je svemir prostor na kojem djeluje. On nije nacionalni Bog Izraela, već slobodno izabire taj narod i može ga slobodno i odbaciti dok su kod okolnih naroda bogovi nužno bili vezani uz jedan kraj ili pleme. Otkinuti takvog boga od nekog naroda značilo je njegov kraj, prestanak štovanja. Jahve nadilazi granice Izraela. Savez je izraz Jahvine ljubavi, milosti i dobrote, kao i stvaranje koje nije ničim uvjetovano. Jedini je uzrok stvaranja ljubav Jahvina.

3 Usp. M. Flick-Z. Alszeghy, *Temelji teološke antropologije*, ciklostil, Sarajevo 1983., str. 15. G. von Rad, *Teologia dell' Antico Testamento*, sv. I., Brescia 1972., str. 158-184.

4 Usp. M. Flick-Z. Alszeghy, *nav. dj.*, str. 15-16.

5 Usp. J. L. R. de la Peña, *Teologia della creazione*, Roma 1988., str. 21.

Hebrejski glagol koji se upotrebljava za prikazivanje Jahvinog stvarateljskog djela jest *bara*. On svjedoči o jedinstvenom stvarateljskom djelu kakvog je jedino Jahve mogao izvesti.

Tri su temeljne karakteristike tog glagola:

- a) upotrebljava se samo za Jahvu
- b) ne pretpostavlja nikakvu materiju iz koje bi Bog stvarao
- c) pretpostavlja lakoću i nenapornost stvaranja.

Grčki Prijevod sedamdesetorice (LXX) hebrejski glagol prevodi sa glagolom κτίζω, a izbjegava glagol δημιουργέω jer ovaj potonji pretpostavlja nekakvu zanatsku radnju.

Ova razmišljanja na tragu Westermanna i Schmidta predstavljaju korekciju Radovog stajališta o odnosu stvaranja i saveza. Međutim, Rad ima pravo kad kaže kako je kategorija saveza središnji životni pojam Izraela u Starom zavjetu. Temeljni spisi Starog zavjeta o stvaranju jesu prva dva poglavlja Knjige Postanka.

3. Post 1,1 - 2,4a

Svojim literarnim oblikom pisac nam poručuje da njegov prikaz nastanka svijeta nije znanstveni traktat o postanku svijeta, već istina o Bogu koji stvara svijet i sve na njemu, jezikom odnosno slikama razumljivim svojim suvremenicima. Njegov prikaz ne želi biti kronologija stvaranja. Lako je uočljiv tjedni ciklus te mnogo mitskih elemenata kojima se zapravo pisac služi da bi svojim suvremenicima ukazao na Božje stvarateljsko djelo i spasenjski naum.

Ovaj svećenički prikaz stvaranja nastao je u VI. stoljeću pr. Kr. Izraelski je narod bio pod utjecajem okolnih naroda i njihovih vjerovanja u bogove koji su podložni prirodi, vremenu, svojemu narodu bez kojega zapravo i ne postoje. Stoga su proroci i svećenici u izraelskom narodu morali trajno podsjećati narod da je jedan apsolutni gospodar svijeta, stvoritelj, spasitelj, Jahve.

Drugi važni razlog nastanka ovog teksta babilonsko je sužanjstvo. Izraelski je narod bio slomljen, bez nade u svijetlu budućnost, hram je bio razoren, Jeruzalem zapaljen. Religiozni vođe, razmišljajući nad veličanstvenim djelima Jahvinim koje je izveo u prošlosti (izlazak iz Egipta), daju narodu nadu jer Jahve je stvoritelj i izbavitelj. Jahve ne zaboravlja svoja obećanja dana Abrahamu. Taj jaki Jahve izbavit će svoj narod i iz ovog sužanjstva i vratit ga u Obećanu zemlju. Iako

je ovaj prikaz stvaranja nastao kasnije od jahvističkog, s pravom je stavljen na početak same Biblije.

Budući da poznavanje egzegeze ovog izvješća pretpostavljamo, prelazimo na glavne teološke elemente ovog jahvističkog prikaza stvaranja. Možemo ih nabrojiti nekoliko:

1. U prvom redu treba reći kako je Bog stvorio nebo i zemlju (usp. Post 1, 1) bez ikakvog posrednika, pomoćnika. U ovom izvještaju ne nailazimo na tragove mitskog poimanja stvaranja prema kojima bi se Jahve borio sa Levijatanom i Rahabom. Ovdje je Jahve prikazan kao suvereni gospodar prirode i čovjeka.

2. Taj Bog stvoritelj opstoji od vječnosti, on je jedini, pravi i istiniti Bog, on je Izraelov Bog, Jahve. On nije nekakav plemenski Bog, već Bog svih ljudi. Slobodno je izabrao Izraela te ga isto tako može i odbaciti ukoliko mu ne bude vjeran.⁶

3. Bog stvara svojom riječju. I reče Bog (Post 1, 3; 1, 9; 1, 11; 1, 14; i dr.) početak je stvaranja. Ovdje je važno uočiti da svijet ne nastaje emanacijom iz božje biti, niti iz elemenata koji bi predegzistirali svijetu, odnosno iz elemenata koji bi bili suvječni s Bogom. Materija nije vječna te i ona nastaje Božjom riječju.

4. Stvaranjem započinje povijest svijeta. Ta povijest ima svoj kraj. U ovom izvještaju ne nailazimo na cikličko poimanje vremena kako ćemo ga naći u okolnih naroda (vječno vraćanje istoga). Vrijeme je demitizirano te svijet ide prema kraju gdje će Bog biti sve u svima, kako bi to rekao sv. Pavao.

5. Simetrični opis djela stvaranja u šest dana ne pokazuje samo da Bog ispunja, nego i stvara tri prvotna prostora semitskog svemira (podzemlje, zemlju i nebeski svod).⁷

6. Stvaranje je usmjereno prema čovjeku. Čovjek nije bačen u ovaj svijet, već ima svoje posebno, ali i vrlo odgovorno mjesto. Čovjek kao kruna stvaranja postavljen je za gospodara prirode (usp. Post 1, 28), postavljen je za onoga koji će je upotrijebiti za dobro, kako svoje, tako i drugih živih bića. I upravo bi se u dobrom i mudrom upravljanju prirodom trebalo očitovati to čovjekovo gospodstvo nad prirodom.

⁶ Usp. A. Rebić, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1996., str. 74. Za kratki prikaz teologije stvaranja vidi P. Eicher (ur.), *Enciclopedia teologica*, Queriniana, Brescia 1990., str. 157-164.

⁷ Usp. M. Flick-Z. Alszeghy, *nav. dj.*, str. 16.

4. Post 2, 4b – 24

Ovaj tekst potječe iz jahvističke predaje te je stariji od svećeničkog izvješća iz Post 1,1-2,4a. Bez većih poteškoća uočavaju se bitne razlike između ova dva izvješća. Tako se ovdje Bog naziva Jahve-Elohim; Boga se prikazuje na antropomorfni način, blizak je čovjeku, oblikuje ga iz zemlje, udahnuje mu svoj dah u nosnice (Post 2, 7), uređuje Edenski vrt (usp. Post 2, 8), šeće po vrtu (usp. Post 3, 8).

Ovaj je izvještaj nastao za vrijeme kralja Salomona u X. st. pr. Kr. Početak jahvističkog izvještaja o stvaranju služi kao uvod u prvi cilj prikaza, a to je stvaranje čovjeka. Pisac donosi okvir, ali je sva njegova pažnja usmjerena na čovjeka te na problem zla. Bilo bi jako teško razumjeti Post 3 bez ovih prethodnih redaka. Ovaj izvještaj započinje stvaranjem čovjeka (muškarca), a završava stvaranjem žene.

Nakon što je čovjek spoznao svoj „polovični bitak” i nakon što su mu sva druga stvorenja bila predstavljena, osjećao se usamljenim (Post 2, 20). Adam je uvidio razliku između sebe i životinja. Promatrajući Adama, Bog izriče važnu antropološku tvrdnju: „Nije dobro da čovjek bude sam! Načinit ću mu pomoć kao što je on” (Post 2, 18). U hebrejskom tekstu stoji izričaj רָגַב עֵצֶר (ezer kenegdo). *Kenegdo* znači izdignuti se, biti visok, vidljiv, tj. netko tko stoji ispred, kao dvojnik, kao sučelnik. Dakle, *kenegdo* na hebrejskom ne znači biti sličan, nego „koji stoji naspram” te je u savršenoj jednakosti i sposoban je definirati vlastito postojanje stvarnosti samog čovjeka. Post 2, 18-23 ističe također, i to sa svom jasnoćom, upotpunjujuću jednakost muškarca i žene. To dolazi do izražaja na dva načina. Prvo, Bog stvara čovjekovu družicu od samog muškarca, a ne *ex novo*, da bi na taj način istaknuo tijesnu vezu između tih dvaju bića, istovjetnost njihove naravi, odnosno, jednakost i solidarnost koje između njih postoje. Sve to Adam jasno i nedvosmisleno izražava svojim radosnim usklikom: „Gle, evo kosti od mojih kostiju, mesa od mesa mojega!” (Post 2, 23). Jednakost i komplementarnost muškarca i žene dolaze do izražaja i u imenu koje se daje ženi: *išša*. Naime, to se etimološki nadovezuje na ime muškarac: *iš*. Doslovno preveden, tekst bi glasio: „Čovječicom neka

se zove, od čovjeka kad je uzeta!” (תאזדהקל שיאמ יכ השא ארקי תאזל) (Post 2, 23b).⁸

5. Govor o stvaranju u proročkim spisima VI. st. pr. Kr.

Iako je Jeremija prvi od proroka progovorio o stvaranju (vidi Jr 32, 1-17), ipak je Izaija bio onaj koji je razvio jednu sustavnu ideju stvaranja (vidi Iz 40, 12-15.28-29; 41, 4, i dr.). Narod je u babilonskom sužanjstvu izgubio svaku nadu. Budući da je Jeruzalem bio razoren, hram srušen, narod odveden u ropstvo, svećenici i proroci osjećali su potrebu da u narodu ponovno probude novu nadu u Jahvu spasitelja, osloboditelja pa i stvoritelja.

Spasenje koje je Izraelski narod iščekivao, sadržano je već u samom početku. Kir pripada Božjem naumu u povijesti spasenja izraelskog naroda. Izabranje Kira, obnova Jeruzalema i povratak prognanika povezani su s početkom povijesti čovječanstva i svijeta, sa stvaranjem (vidi Iz 42, 5-6). Stvaranje je zalog budućnosti. Povijest Izraela počinje sa stvaranjem svijeta. Budući da postoji čvrsta veza između stvoriteljskog zahvata Božjih i sadašnjih zbivanja u povijesti, stvaranje postaje znak i dokaz za buduće spasenjske zahvate Božje u povijesti: „Da, ovako govori Jahve, nebesa Stvoritelj, koji je oblikovao i sazdao zemlju, koji ju je učvrstio i nije je stvorio pustu, već ju je uobličio za obitavanje...” (Iz 45, 18-19). Prema Izaiji stvaranje je u funkciji povijesti spasenja. Sveta se povijest ne zaustavlja na sadašnjici. Ona korača prema cilju što ga dočarava eshatologija. I tu se nameće navraćanje na stvoriteljski čin Božji kada se želi pravo shvatiti što će biti konačni spas. Obraćanje Izraela bit će pravo ponovno stvaranje. Najzad, sav će svemir sudjelovati u obnavljanju stvari; Jahve će stvoriti novo nebo i novu zemlju (usp. Iz 65, 17).⁹

⁸ Usp. M. Vugdelija, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, Služba Božja, Split 2000., str. 153-154. Ukoliko ovo imamo na umu, onda se nikako ne možemo složiti sa tvrdnjom L. Nemeta: „Prema toj je predaji (jahvistička predaja) Bog na početku stvorio samo jednog čovjeka koji nije ni muškog ni ženskog spola, nego je to ljudsko biće, predstavnik svih muškaraca i svih žena. Tek kad je Bog zamijetio da je čovjek sam... on odjeljuje spolove i stvara ženu.” Vidi *Teologija stvaranja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2003. str. 36.

⁹ Usp. A. Rebić, *Središnje teme...*, str. 79-80. Usp. B. Lujić, *Starozavjetni proroci*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2004. str. 103-164. Usp. *RBT*, stupac 1280-1283.

6. Stvaranje u mudrosnoj književnosti

U mudrosnoj književnosti govor o stvaranju nije toliko opterećen babilonskim sužanjstvom koliko problemima ljudskog života. Rješenja tih ljudskih životnih problema vide se u počecima svijeta. Govor o stvaranju u mudrosnoj književnosti nije nekakav ukrasni dodatak, već zbilja kojom se pokušava riješiti osnovne egzistencijalne ljudske probleme.

U Knjizi Izreka govor je o mudrosti koja je bila nazočna kada je Bog stvarao svijet. Tako čitamo u Knjizi Izreka: „Jahve je mudročću utemeljio zemlju i umom utvrdio nebesa; njegovim su se znanjem otvorili bezdani i oblaci osuli rosom!” (Izr 3, 19-20). „Rodih se prije nego su utemeljene gore, prije brežuljaka... Kad još ne bijaše načinio zemlje... bila sam kraj njega, kao graditeljica, bila u radosti, iz dana u dan, igrajući pred njim sve vrijeme...” (Izr 8, 22-31). Međutim, ona nije samo počelo po kojem je Bog stvorio svijet, već je i načelo kojim se ljudi moraju ravnati u svojem životu (Usp. Iz 3, 18).

U Knjizi o Jobu tema stvaranja je dramatski ukras opisa čovjekovih problema. Čovjeka i njegove probleme Job gleda u sklopu kozmičkog reda. Otajstvo čovjekova svijeta i njegove pravednosti solidarno je s otajstvom reda i poretka u svijetu. (usp. Job 5, 8-17). Čovjeku ne preostaje ništa drugo, nego priznati se grešnikom i pokloniti se pred Bogom, Svevišnjim i Svemogućim.

Stvaranje i uređivanje svijeta u mudrosnoj književnosti smatrano je polazištem za povijest u širem smislu te riječi: Mudrost i Tajna, koje su pratile Boga u stvaranju, ostaju Mudrost i Otajstvo sudbine svih ljudi i svakog čovjeka pojedinačno.¹⁰

7. Stvaranje «ex nihilo» (2 Mak 7, 28)

Knjige o Makabejcima ime su dobile po nadimku Jude, vođe ustanka protiv Antioha IV, Maccabaeus. Prva Knjiga o Makabejcima izvorno je pisana hebrejski, ali je sačuvana samo na grčkom jeziku, dok je Druga knjiga o Makabejcima izvorno napisana grčkim jezikom.

U ovoj se knjizi na izričit način govori o Božjem stvaranju „ni iz čega”. Taj govor o „creatio ex nihilo” zaodjeven je govorom majke

¹⁰ Usp. A. Rebić, *Središnje teme...*, str. 81-82. Usp. G. Barbaglio i S. Dianich (ur.), *Nuovo dizionario di Teologia*, Edizioni paoline, Roma 1979., str. 184-210.

sedmorice braće koji će biti pogubljeni, te im budi nadu i potiče na vjernost Bogu. I upravo je Božje stvaranje glavni argument u njezinu govoru. „Ne znam kako ste nastali u mojoj utrobi, jer nisam vam ja darovala ni duh ni život, niti vam tkivo složila. Zato će vam Stvoritelj svijeta, koji je sazdao ljudski rod i koji svemu daje početak, milosrdno vratiti i duh i život, jer vi sad ne marite za se iz ljubavi prema njegovim zakonima.” (2 Mak 7, 22.23) Malo dalje majka posljednjem živom sinu govori: „Molim te, dijete, pogledaj nebo i zemlju i sve što je na njima i znaj da je sve to Bog načinio ni od čega i da je tako nastao i ljudski rod. Ne boj se toga krvnika, nego budi dostojan svoje braće i prihvati smrt da te s tvojom braćom u vrijeme milosti opet nađem!” (2 Mak 7, 28.29)

Treba reći kako je prije ovih tekstova koje nalazimo u Drugoj knjizi o Makabejcima teško govoriti o izričitoj i jasno formuliranoj vjeri u stvaranje „ex nihilo” u Izraelu. Iako se u Post 1, 1 govori kako je Jahve stvorio nebo i zemlju te se upotrebljava glagol „bara”, vjerojatno se ni tu ne govori o „creatio ex nihilo” ili o stvaranju u strogom smislu riječi, već o uređivanju kaosa u kozmos. Kad govori o hebrejskom glagolu „bara”, Rebić kaže kako se ovaj glagol u hebrejskom upotrebljava za Božje djelovanje, a označuje stvaranje bez muke, bez oporbe, stvaranje iz nepostojeće materije, što je vlastito samo Bogu. U Starom zavjetu glagol *bara* pojavljuje se 48 puta i uvijek mu je subjekt Bog. Budući da ovaj glagol znači nenaporno djelovanje i budući da uz taj glagol nije u Svetom pismu nikad navedena materija iz koje bi Bog nešto stvarao, mnogi zaključuju da ovaj glagol u hebrejskom znači stvaranje ‘ni iz čega’. Kontekst Post 1,1-2,4a doduše govori u prilog tom mišljenju, ali ga izričito ne potvrđuje. Tek u kasnijoj starozavjetnoj literaturi pojavljuje se izričiti pojam stvaranja ‘ni iz čega’ (usp. 2 Mak 28).¹¹

¹¹ Usp. A. Rebić, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, str. 54. H. Küng piše kako je stvaranje prema Knjizi Postanka 1, 1, uslijedilo iz neke vrste iskonske građe, a ne ni iz čega. I u Bibliji stvaranje «ni iz čega» relativno je kasna predodžba; potom ju je doduše kršćanska teologija duboko promišljala. Klasična kršćanska teologija ovdje će se potpuno složiti da osim Boga nije postojalo ništa drugo, nikakvo drugo prapočelo, nikakvo «područje» koje bi Bog trebao prožeti, nikakav «prostor» koji bi ograničavao Boga. Stvaranje «ni iz čega» nipošto ne znači osamostaljenje ničega, ne znači konkurentno načelo pored Boga, nego je teološki opis za to da svijet i čovjek zajedno s prostorom i vremenom zahvaljuju Bogu i nijednom drugom uzroku. Usp. H. Küng, *Kršćanstvo i svjetske religije, Uvod u dijalog s islamom, hinduizmom i budizmom*, Naprijed, Zagreb 1994., str. 183-184.

Jürgen Moltmann u knjizi *Dio nella creazione* između ostalog kaže kako formula „creatio ex nihilo” nema karakter ekskluzivizma (isključivosti). S riječju ‘ništa’ želi se reći ni iz čega, od čistog ništa. Čestica ‘od’ ne označava nešto predegzistentno, isključuje materiju. Čestica ‘od’ usmjerava na pogled prema smjeru u kojem ne postoji ‘ništa’ za vidjeti i ne postoji ‘ništa’ za naći. Sa jednom jednostavnom formulom želi se isključiti alternativa ‘od nečega’ zbog čega se ne bi moglo negirati samo ‘nešto’, već također ima potrebu isključiti i ‘od’. Svijet je pozvan u postojanje slobodnom Božjom voljom. Bog se odredio kao Stvoritelj svijeta prije nego li je pozvao stvaranje u egzistenciju. Ako Bog stvara svijet slobodno, stvara ga zbog i za ljubav.¹²

Ukoliko uzmemo u obzir semitski način izražavanja i mišljenja te njihovu moć apstrahiranja od konkretnog svijeta koja je bila mala, vrlo je teško povjerovati u tvrdnje kako je izraelski narod u doba nastanka Knjige Postanka imao razvijenu teologiju stvaranja ni iz čega. Svakako treba uočiti kako se starozavjetna vjera u Jahvu razvija, obogaćuje te u tom kontekstu možemo govoriti i o postupnom sazrijevanju teološkog govora o stvaranju u Starom zavjetu. Kulminacija starozavjetnog govora o stvaranju nalazi se u tvrdnji kako je Bog stvorio svijet ni iz čega (2 Mak 7, 28).

Sinteza starozavjetnog govora o stvaranju

U starozavjetnom govoru o stvaranju uočavamo progresivni razvoj. Kako smo vidjeli, u početku izraelske misli prevladavao je jedan mitsko-narativni pristup te je Jahve prikazan kao onaj koji se bori protiv morskih nemani (Levijatan). Danas takav govor nalazimo samo u slikama koje nemaju veće značenje.

Stari zavjet u odnosu na okolne narode iznosi bitnu novost:

a) Jahve je gospodar svemira. Nije nacionalni Bog izraelskog naroda, već ga je slobodno izabrao da bi preko njega cijeli svijet upoznao pravog i jedinog Boga. On nadilazi kako prostor tako i vrijeme.

b) Stvara svojom riječju bez ikakve pomoći nekakvih polubožanstava ili demijurga. Isključena je svaka vrsta dualizma. Tako W. Pannenberg kaže kako biblijska ideja Božjeg stvaranja

¹² Usp. J. Moltmann, *Dio nella creazione*, Queriniana, Brescia 1986., str. 96-98.

isključuje svaku vrstu dualizma. Svijet nije nastao kao rezultat suradnje Boga s nekim drugim principom.¹³

c) Svemir i svijet, odnosno sile u njemu, potpuno su demitizirane i u potpunosti podložne Jahvi koji se njima služi.

d) Za starozavjetnog vjernika stvaranje je prvo od veličanstvenih spasotvornih djela Jahve. Vidjeli smo da se upravo na ovo Izaija poziva kad budi novu nadu kod izraelskog naroda u babilonskom ropstvu.

e) Temeljna tvrdnja sadržana u starozavjetnim opisima, uz koju trebamo prionuti vjerom, jest da čovjek i njegov svijet ovise u svojoj srži, potpuno i isključivo, u svom postanku, u svom bitku i djelovanju, o Bogu kao svom autoru.¹⁴

f) Starozavjetni govor nije znanstvenog karaktera te ga kao takvog ne treba ni čitati. Ovi izvještaji žele potaknuti i učvrstiti vjeru izraelskog naroda u svemogućeg Jahvu, stvoritelja neba i zemlje.

Fra Ivan Macut

13 "... l'idea dell'attività creatrice di Dio esclude ogni concezione *dualistica* della genesi del mondo. A differenza di quanto propone il *Timeo* platonico, quando fa risalire la realtà mondana ad un Demiurgo che dà origine alla materia amorfa, qui il mondo non è concepito come la risultanza di una cooperazione di Dio con qualche altro principio." W. Pannenberg, *Teologia sistematica*, volume 2, Queriniana, Brescia 1994., str. 25-26.

14 Usp. M Flick-Z. Alszeghy, *nav. dj.*, str. 17.